

28-3-'91 ID-1570
C-2

4,110520075003

OUDESCHANS
gemeente Bellingwedde

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

OUDESCHANS, gemeente Bellingwedde

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Oudeschans als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de gemeenteraad van Bellingwedde, Gedeputeerde Staten van Groningen, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Oudeschans aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

Vooruitlopend op de aanwijzing van het beschermde dorpsgezicht heeft de gemeenteraad van Bellingwedde op 17 november 1983 het bestemmingsplan "Oudeschans" vastgesteld. Blijkens het daarover gevoerde overleg biedt dit geldende plan in voldoende mate bescherming aan de historisch-ruimtelijke kwaliteiten waarop de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is gericht, zodat dit bestemmingsplan kan worden beschouwd als een beschermend plan conform artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988". De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

4.110520075005

OUDESCHANS gemeente Bellingwedde

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Oudeschans als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 085) door een stippellijn omgrenste gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg.**

Maart 1988.

Inleiding

Het dorp Oudeschans is gelegen in het oostelijk deel van de provincie Groningen aan een voormalige, ingepolderde arm van de Dollard op circa twee kilometer ten noorden van Bellingwolde en op circa acht kilometer ten oosten van Winschoten.

Het dorp is in 1593 als schans aangelegd ter plekke van de passage tussen de Dollard en de zuidelijk daarvan gelegen hoogveenmoerassen ter beheersing van de oostelijke route vanuit de stad Groningen. De schans wordt in eerste instantie Bellingwolder Schans genoemd en krijgt de naam Oudeschans na de aanleg van Nieuweschans in 1629. De Oudeschans is als grensversterking in gebruik gebleven tot in de Franse Tijd en werd na 1815 geslecht.

De ruimtelijke structuur van Oudeschans in samenhang met de nog herkenbare contouren van de versterkingen, alsmede de bebouwing, welke deels van historische waarde is, en de ligging in het open omringende landschap leveren een beeld van zodanige cultuur-historische waarde, dat een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

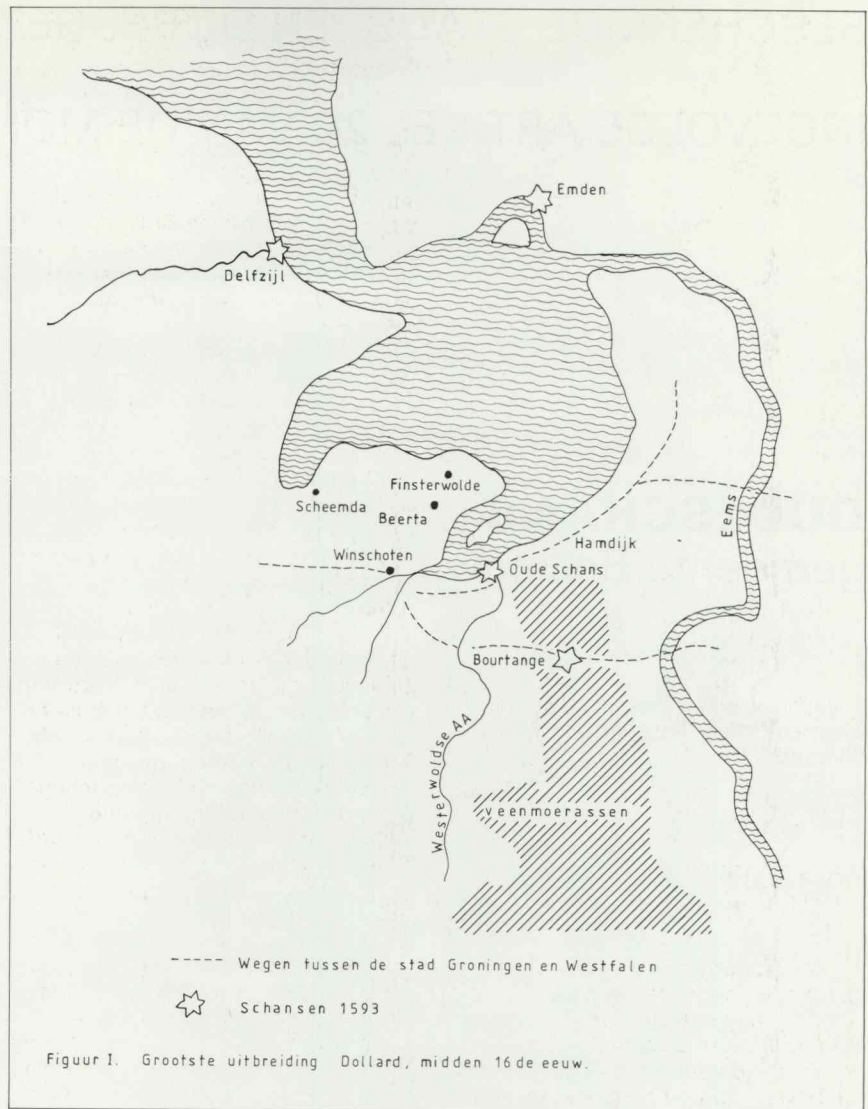
Ontstaan en ontwikkeling

Het ontstaan van Oudeschans moet gezien worden in samenhang met de omvang van de Dollard en het beloop van de dijken sedert het midden van de 16de eeuw, alsook met de politiek-strategische situatie in het gewest Groningen omstreeks 1590.

Sedert de tweede helft van de 10de eeuw is een begin gemaakt met de bedijking van de kwelderzone van Groningen en Friesland, waarna in de loop der tijd een aantal zee-armen als de Lauwerszee en de Middelsee geheel of gedeeltelijk wordt ingepolderd. Ook de oevers van de Eemsmonding worden bedijkt. Na de aanvankelijke bedijking van de Eems is de Dollard in eerste aanleg vermoedelijk ontstaan door een stormramp omstreeks 1287, waarna deze zee-arm kort na 1500 zijn grootste omvang bereikt en pas omstreeks 1545 door een aaneengesloten stelsel van dijken wordt omringd (fig. I).

Het omringende land watert door middel van uitwateringssluizen of zijlen af op de Dollard. Als afwateringsstroom is de Westerwoldse Aa van belang, welke via de Bellingwolderzijl uitmondt in de oostelijke arm van de Dollard. Deze situatie is bepalend voor de ligging van Oudeschans.

Omstreeks 1590 is de stad Groningen in het conflict tussen de Staten-Generaal en Spanje neutraal,

Figuur I. Grootste uitbreiding Dollard, midden 16de eeuw.

zometert spaansgezind. Aan de westzijde is het staatsgezinde Friesland gelegen en het is van belang voor de stadhouders Maurits en Willem-Lodewijk om de aanvoerwegen naar de stad aan de zuid- en oostzijde af te snijden als voorbereiding op een beleg.

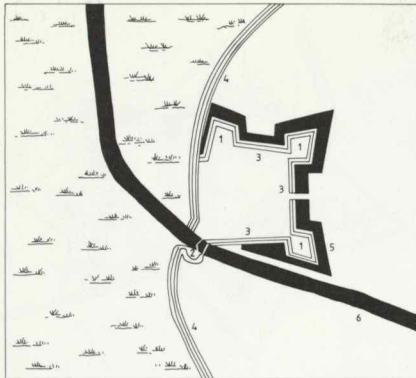
In 1591 wordt met wisselend succes gestreden om het bezit van de schansen in de Groninger Ommelanden, waarbij de Spaanse bevelhebber van de stad, Verdugo, de oostelijke route naar Westfalen in bezit weet te houden door het veroveren van de versterkingen te Slochteren, Winschoten en Wedde.

In 1592 vallen Steenwijk en Coevorden in Staatse handen en blijft voor de stad Groningen slechts de oostelijke toegangsweg open totdat in 1593 ook deze wordt afgesloten door de aanleg van de Bellingwolder schans bij de gelijknamige zijl en van de vesting Bourtange op een doorgang in het veenmoeras. In 1594 valt dan de stad Groningen in Staatse handen na een beleg van twee maanden.

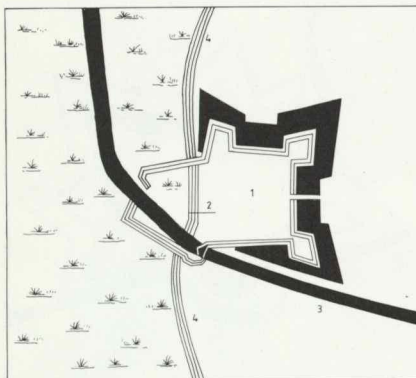
Op 15 april 1593 onderneemt Willem-Lodewijk van Nassau met 150 schepen en 2200 man vanuit de schans Oostmahorn (aan de Lauwerszee) de tocht naar de strategisch gelegen Bellingwolder zijl, waar hij op 19 april aankomt en direct een begin laat maken met de aanleg van een schans. In eerste aanleg is de schans een gebastioneerde onregelmatige rechthoek met twee hele en twee halve bastions, welke ter plekke inderhaast wordt afgestoken onder leiding van fortificatiemeester Adriaen Antonisz. van Alkmaar.

De schans is gelegen tegen de dijk van de Dollard, de Hamdijk, met de zijl binnen de schans, waarmee de mogelijkheid bestaat het omliggende land – en dus de doorgang tussen de Dollard en de zuidelijk gelegen hoogveenmoerassen – onder water te zetten (fig. II).

In september 1593 wordt de zeedijk van de schans verder versterkt door de aanleg van een omwalde haven buitendijks, waardoor tevens een vijandelijke benadering van de schans langs de dijk en de buitendijkse gronden wordt bemoeilijkt (fig. III).

Figuur II Bellingwolder schans Situatie april 1593
1. Bastions 2. Half bastion met zijl 3. Courtines 4. Hamdijk
5. Hoofdgracht 6. Westerwoldse Aa.

Figuur III Bellingwolder schans Situatie eind 1593
1. Schans met zijl 2. Haven 3. Westerwoldse Aa 4. Hamdijk.

Na de overgang van de stad Groningen naar Staatse zijde wordt een regeling getroffen voor het onderhoud van de schansen te Bellingwolde en Bourtange, waarvan de kosten worden omgeslagen over Westerwolde, Friesland en Stad en Lande van Groningen, terwijl tot 1792 het garnizoen afwisselend bestaat uit een Groninger en een Friese compagnie soldaten.

Blijkens een rapport aan de Staten van Friesland uit 1596 is de schans nog onvolmaakt, waarna verdere verbeteringen en versterkingen worden uitgevoerd. Dit zal mogelijk zijn gebeurd in samenhang met de bedijking van het huidige Bunder Neuland en de aanleg van de Boneschans omstreeks 1605 (fig. IV).

De verbeteringen aan de Bellingwolder schans bestaan uit de aanleg van een contrescarp en buitengracht samen met een lunet (een los in de gracht liggend bastion) aan de oostzijde en twee ravelijnen (kleinere versterkingen, liggend voor de hoofdwal) aan de westzijde. Deze werken zullen voor 1613 voltooid zijn daar zij dan op een plan voor verdere bastionnering van de schans, welk overigens nooit wordt uitgevoerd, zijn aangegeven (fotobijlage, afb. 1).

In de loop van de 17de eeuw vermindert het strategisch belang van de schans door een voortgaande

dichtslibbing van de Dollard, welke situatie de aanleg in 1628 van de Langakker- of Nieuwe Schans noodzakelijk maakt. Sedertdien wordt de Bellingwolder schans ook wel Oude Schans genoemd. Met de voornoemde dichtslibbing komt het in 1657 tot een inpoldering van de oostelijke arm van de Dollard, waarmee de functie van haven en zijl komen te vervallen en een verdere aanpassing van de schans mogelijk wordt.

In 1659 wordt de Aa zuidelijk rond de vesting geleid via de vergraven buitengracht, waarbij de zuidelijke punt van de contrescarp wordt afgeknot. De openingen in de hoofdwal bij de zijl worden afgesloten, de haven en de zijl worden gedempt en de niet meer functionele dijk binnen de hoofdwal wordt onderdeel van het stratenpatroon. Aan de westzijde worden een nieuwe poort en brug aangelegd ten behoeve van de weg naar Winschoten door de ingepolderde Dollard-arm. Deze weg wordt binnen de vesting aangesloten op de Achterstraat. Het strategisch belang van de vesting, gelegen tussen Bourtange en Nieuweschans, is niet zodanig dat ingrijpende veranderingen worden doorgevoerd, zodat de onregelmatige hoofdvorm gehandhaafd blijft (fig. V).

De militaire betekenis van de schans blijkt gedurende de daaropvolgende periode een beperkte te zijn: slechts gedurende het rampjaar 1672 speelt zich een korte strijd rond de vesting af. Tijdens de eerste helft van de 18de eeuw wordt de vesting nog op onderdelen gewijzigd. Het lange, rechte beloop van de westelijke contrescarp-wallen wordt vervangen door een geknikt tracé en daardoor minder kwetsbaar voor strijkvuur. Tevens worden de twee ravelijnen aan de noordwestzijde van de schans geëgaliseerd. Van een relatie tussen schans en Dollard is dan reeds lang geen sprake meer en de aansluitende voormalige zeedijken zijn dan ook afgegraven.

De naar verhouding talrijke bewaard gebleven plannen voor verandering van de vestingwerken geven ruime informatie over de aard en het beloop ervan op bepaalde tijdstippen. Dit geldt eveneens voor de uitvalswegen en de loop van de Westerwoldse Aa. Gegevens betreffende de ruimtelijke structuur van de bebouwing zijn daarentegen schaars.

In 1763 wordt de vesting voor het eerst afgebeeld met een overzicht van de bebouwing en straten binnen de hoofdwal (fotobijlage, afb. 2). Voordien was in een aantal plattegronden naast de omwalling uitsluitend het beloop van de dijk binnen de schans weergegeven.

De plattegrond van 1763 toont nog het beloop van de dijk binnen de schans als de weg naar het noordelijke Molenbastion. De voornaamste straten, te weten de Voorstraat, Markt, de Achterstraat en de Kwartierstraten komen in oost-westelijke hoofdrichting overeen maar vertonen onregelmatigheden in beloop, profiel en onderlinge richting.

Gezien het feit dat, blijkens archeologisch onderzoek, deze straten in richting overeenkomen met een aantal sloten, welke voor het midden van de 17de eeuw zijn gedempt, en gezien de haast waarmee de schans in 1593 is aangelegd, kan worden verondersteld dat de ruimtelijke structuur van de bebouwing mede bepaald is door de reeds aanwezige verkaveling en dat de stratenpatroon door de aanvankelijk houten en later stenen bebouwing aan deze sloten sedert de aanleg van de schans is vastgelegd.

Het dempen van de haven, welke na 1659 tot het terrein binnen de hoofdwal behoort, heeft geen aanleiding gegeven tot uitbreiding van de bebouwing. Het terrein bewesten de voormalige dijk blijft open en komt in gebruik als (moes)tuinen voor het garnizoen en de daarnaast aanwezige burgerbevolking. Op de voornoemde plattegrond is aan de westzijde van de Molenweg slechts een langgerekt soldatenlogement zichtbaar.

Een vergelijkbare bebouwingsstructuur wordt weergegeven op de kaart van J.H. Hottinger, circa 1785-1790 (fotobijlage, afb. 3). De lange barak bewesten de voormalige dijk heeft plaatsgemaakt voor wat compactere bebouwing. Enige bebouwing is ook zichtbaar nabij de Winschoterpoort, terwijl nabij het zuider bolwerk sprake is van een wat grootschaliger gebouw, mogelijk een boerderij. Het betreft echter incidentele bebouwing buiten de hoofdstructuur rondom de Voorstraat. Een aantal kolken geeft op deze kaart nog het beloop van de oude dijken in de omgeving van de schans aan.

Van de oorspronkelijke schansbebouwing, waarvan de kern wordt gevormd door de rondom de Voorstraat en Markt gesitueerde logementen en behuizingen, wordt door beide kaarten een duidelijk beeld gegeven. Vooral aan de Markt, de noordzijde van de Voorstraat, de Achterstraat en de Kwartierstraten lijken het meer afzonderlijke huizen te zijn, direct aan de openbare ruimte gelegen. Opvallend is in de plattegrond de verminderde functie van de buitenste versterkingen. Het westelijke ravelijn is geheel komen te vervallen door demping van de ravelijnsgracht.

Na de Franse Tijd wordt reeds in 1814 besloten tot ontmanteling van de vesting en verkoop van de

daardoor vrijkomende gronden. De door de ontmanteling vereiste slechting van de vestingwerken wordt begin 1819 voltooid. Enig inzicht in de situatie in deze tijd geeft het kadastrale minuutplan, vervaardigd omstreeks 1830. De contouren van de voormalige vesting laten zich herkennen door het beloop van de Aa, enige perceelsgrenzen en een nog als sloot aanwezig restant van de noordoostelijke buitengracht. Ook het stratenpatroon van de vesting is in samenhang met de bebouwing herkenbaar. Het kenmerkend bochtige beloop van de weg over de voormalige lunet, de verbreding van de Markt ter hoogte van het Schanspad, de abrupte beëindiging van de Voorstraat ter hoogte van de Molenweg, benadrukt door de bebouwing aan de westzijde, het beloop van het oorspronkelijk dijktracé zijn als structuurbepalende elementen vanuit de ruimtelijke ontwikkelingen van de schans herkenbaar gebleven.

Hoewel de Achterstraat door bebouwing aan de zuidzijde is versmald, is in de parcellering de vroegere breedte nog afleesbaar. Gemarkeerd door bebouwing op de hoekpunten en kleine behuizingen, welke mogelijk teruggaan op soldatenlogementen, zijn ook de Kwartierstraten nog aanwezig met de reeds op de 18de-eeuwse kaarten aangegeven smalle doorsteek naar Voorstraat en Markt.

De bebouwing is over het algemeen gering van omvang en direct aan de openbare ruimte gelegen. De huizen aan de noordzijde van Markt en Voorstraat vertonen een lichte wisseling in rooilijn. Aan de westzijde van de dichte schansbebouwing liggen enige grotere bebouwingselementen als een boerderij en een voormalig logement. Een drietal kolken markeren diepe gedeelten van de vroegere hoofd- en buitengracht en kunnen nog aan het vroegere dijkbeloop worden gerelateerd.

Na het verlies van de militaire functie en de ontmanteling krijgt het dorp een op de agrarische omgeving gerichte, verzorgende functie. Tot 1836 is Oudeschans de hoofdplaats van Bellingwolde met het voormalige majoorlogement aan de Markt-zuidzijde als gemeentehuis. Eveneens wordt aan deze zijde van de Markt op de hoek bij de Achterstraat de school gevestigd. Voorts ontwikkelt zich aan de Markt en Voorstraat, waar tevens de jaarmarkt gehouden wordt, een winkelbestand ten behoeve van dorp en omgeving. Naast bakker, smid en wagenmaker, schoenmaker, kleermaker en slager behoren rond 1900 daartoe ook twee café's.

Eveneens van belang voor de plaatselijke activiteiten zijn de aanwezige doorgaande wegen over land en water. Met de opkomst van

de veenkolonien blijft de Westerwoldse Aa als vaarweg van belang. In 1873 wordt de klappbrug over de Aa nog door een ijzeren draaibrug vervangen. Ook de wegen te land worden aangepast. Tussen 1830 en 1850 wordt de bocht van het huidige Zandpad in de weg naar Bellingwolde terzijde gelaten en wordt de weg rechtgetrokken over de punt van de vroegere buitengracht. Kort na 1850 wordt de weg naar Nieuweschans niet meer vanaf de Poortweg langs de Aa geleid, maar vanaf de Voorstraat over de noordwaarts doorgetrokken Molenweg. Omstreeks 1860 is blijkens de kaart uit Kuyper's Gemeente-atlas deze verbindingsweg tussen Blijham, Bellingwolde, Oudeschans en Nieuweschans een straatweg geworden (fotobijlage, afb. 6).

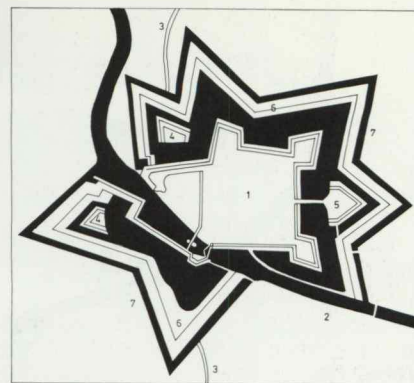
Sedert 1850 vindt een duidelijke toename van het bevolkingsaantal binnen het dorp plaats, dat omstreeks 1900 een maximum bereikt met 287 zielen. Deze toename heeft, met de ontstane verzorgende functie van het dorp een vervanging en uitbreiding van de bebouwing tot gevolg, welk proces zich voortzet tot circa 1930. Na 1875 wordt zuidelijk van het dorp aan de Aa nog een tweetal boerderijen gebouwd.

Het vervangings- en uitbreidingsproces vindt echter vooral plaats in de dorpskom zelf, waarbij tot omstreeks 1900 zich een uitbreiding voordoet aan de oostwaarts verlengde Voorstraat, in een lossere structuur dan binnen de voormalige schans het geval is. Tot circa 1930 komt het nog tot een uitbreiding langs de oostzijde van de Molenweg.

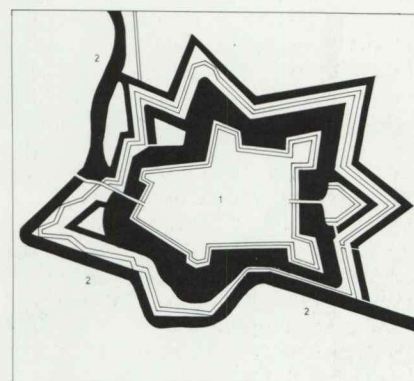
Aan het einde van de jaren dertig brengt de aanleg van de Schanskerweg als een rondweg aan de noordoostzijde van het dorp een afsnijding van een deel van de voormalige vestingstructuur met zich mee. Tot omstreeks 1965 verandert, terwijl het inwonertal terugloopt, het aanzien van het dorp weinig, met uitzondering van de afbraak in 1947 van de school op de hoek van de Markt en de Achterstraat.

Gedurende de jaren zestig vindt een ruilverkaveling plaats van de Bellingwolder Vennen, Nieuwe Landen en Veenbouwten, waarmee een belangrijk landschappelijk element, de Aa, tussen De Klieve en De Bult komt te vervallen. Slechts het gedeelte dat fungeert als begrenzing van het dorp blijft met de bijbehorende dijkprofielen gehandhaafd.

In deze periode wordt ook de Poortweg verlegd van de Achterstraat naar een directe aansluiting op de Voorstraat, waarmee deze laatste een meer vloeiend beloop krijgt, doch waarmee ook het structurele onderscheid tussen de van oorsprong binnen-, respectievelijk buitendijs

Figuur IV. Bellingwolder schans Situatie ca 1613
1. Schans met haven, zij en hoofdgracht 2. Westerwoldse Aa
3. Hamdijk 4. Ravelijns 5. Lunet 6. Contrescarp 7. Buitengracht

Figuur V. Bellingwolder of Oudeschans Situatie ca 1659
1. Schans met gedempte haven 2. Westerwoldse Aa

gelegen gebieden wordt verzwakt.

In 1975 wordt tot de Minister van CRM het verzoek gericht het dorp Oudeschans aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht, waarop in 1976 een positief principe antwoord volgt. Sedert 1975 worden plannen ontwikkeld en uitgevoerd tot reconstructie van gedeelten van de schans en renovatie, respectievelijk restauratie van de bebouwing. In dit kader wordt ondermeer het beloop van het Dooden- en het Kruidenbastion en de aansluitende courtines door het aanbrengen van lage wallen gereconstrueerd.

Huidig ruimtelijk karakter

In de ruimtelijke opbouw van het huidige Oudeschans is de historisch gegroeide ontwikkeling duidelijk herkenbaar gebleven. Binnen de nog aanwezige contouren van de vesting manifesteert zich het dichte bebouwingspatroon van de schans als een afzonderlijke eenheid met daaromheen een meer open zone waarin resten van de voormalige vestingwerken en een wat lossere, met name aan de uitvalswegen jongere bebouwing. Het geheel vormt een duidelijk herkenningspunt in het zeer open, grootschalige landschap.

Centraal in de totale ruimtelijke structuur van het dorp is de relatief dichte en samenhangende schansbebouwing gelegen aan het rechthoekig

patroon van straten. Dit patroon wordt gevormd door de hoofdas van Markt en Voorstraat, de secundaire parallel-assen van de Kwartierstraten en de Achterstraat en de haaks op de hoofdas staande Molenweg, dwarsstegen en Schanspad. Aan west- en oostzijde van de hoofdas vormen een 19de-eeuwse villa en een profielver-smalling ter hoogte van het Schanspad de ruimtelijke begrenzing van het kerngebied. Aan de noord- en zuidzijde vormen moestuinen van de bebouwing aan de parallel-assen een overgang naar wat meer open terreinen.

Rondom de kernbebouwing, welke direct voortkomt uit de structuur van de vroegere schansbebouwing, bevindt zich een zone van grotere open ruimten, gevormd door de geëgaliseerde vestingwerken. Ter plekke van de voormalige en deels gereconstrueerde bastions is aan de noord- en zuidzijde van de Voorstraat het vestinggebied wat beslotener en kleinschaliger van karakter, terwijl het terrein van de vroegere schanswerken ten westen van de Molenweg zich kenmerkt door een, ook van buiten de voormalige schans afleesbare, grotere openheid.

Het geheel wordt begrensd door de in kavelsloten nog herkenbare contour van de schans, de Schanskerweg en het overblijfsel van de Westerwoldse Aa. De beplanting met plaatselijk hoog opgaand geboomte heeft hierin een duidelijk bindende functie. Buiten de begrenzing strekt zich het herverkavelde, zeer open en grootschalige landschap uit.

Typering te beschermen waarden

Binnen de bebouwing wordt de voornaamste openbare ruimte gevormd door Markt en Voorstraat, welke zich kenmerken door een verhoudingsgewijs ruim profiel met indeling in klinkerbestrating, molgoten en veelal niet omheinde ondiepe voorterreinen van de bebouwing.

Het marktgedeelte kenmerkt zich tevens door straatmeubilair als de ronde metalen dorpspomp en een na opgraving gereconstrueerde waterput. Boombeplanting ontbreekt waardoor deze openbare ruimte zich duidelijk onderscheidt van de aansluitende wegen. De bebouwing staat dicht open, met een smalle voortuin aan de Voorstraat-Markt, in een licht wisselende rooilijn. Ter plekke van de verbreding tot de pleinachtige ruimte van de Markt staat de bebouwing aan de zuidzijde in een rechte rooilijn direct aan de straat. De bebouwing wordt gevormd door eenvoudige, lage woonhuizen, veelal voorzien van met pannengedekte schild- en zadeldaken, waarvan de nok loodrecht op de straat staat. De voorgevels kenmerken zich vaak door een driedelige verticale geleiding

door deur en vensters, daarboven twee of drie kleine, liggende zolder-vensters, en een beëindiging met een rechte kroonlijst. De huizen zijn over het algemeen laat-19de of vroeg-20ste-eeuws van karakter en opgetrokken in rode baksteen.

Tussen de huizen aan de noordzijde van de centrale openbare ruimte bevindt zich, behalve het Schanspad naar het Dodenbastion nog een tweetal smalle doorgangen van de Markt naar de Kwartierstraten. De ingang naar de Achterstraat is met het deels wegbreken van de hoekbebouwing minder helder geworden door de ontstane onderbreking in de zuidelijke gevelwand van de Markt.

Met het verleggen van de Poortweg is deze vloeiend aangesloten op het westelijk uiteinde van de Voorstraat. Door het ontbreken van bebouwing op de noordhoek is, met de wijziging in het wegenbeloop, sprake van een verminderde herkenbaarheid van de historisch gegroeide ruimtelijke structuur waarin de Voorstraat van oorsprong eindigde op het beloop van de Molenweg.

In tegenstelling tot de centrale openbare ruimte is de ruimtelijke structuur van Kwartierstraten en Achterstraat opener van karakter. Van belang is het beloop van deze straten, welk mede wordt aangegeven door de nog aanwezige hoekpanden bij de aansluitingen met de Molenweg en Markt. De bebouwing bestaat uit kleine losse elementen, welke over het algemeen wel in een rooilijn direct aan de straat zijn gelegen maar in oriëntering met de nok evenwijdig aan de straat afwijken van de bebouwing aan de Voorstraat-Markt. De afwijkende bebouwingsrichting verwijst nog naar de oorspronkelijke verkaveling en naar de oriëntering van de vroeger aanwezige soldatenbarakken. Aan het open karakter wordt mede bijgedragen door de aanwezigheid van de achtererven van de huizen aan de Voorstraat-Markt en de aanwezige moestuinen.

Naast de klinker- en keienbestrating en de langsgevens van de huizen wordt het beloop van de straten dan ook mede bepaald door groen en erfafscheidingen van bescheiden afmetingen.

De grotere openheid van de structuur zet zich voort in de nagenoeg onbebouwde zone van de voormalige vestingwerken. Oostelijk van de lijn, gevormd door de Molenweg is met de aanwezigheid van de bastions, de vrij lage beplanting en de bescheiden bebouwing sprake van een zekere kleinschaligheid. Sprekend is het verschil in profiel tussen het deel van de Voorstraat binnen de bebouwingskern van de voormalige schans en dat deel, welk de voornoemde zone doorsnijdt. In het laatstgenoemde

wordt het beeld bepaald door bermen, beplanting langs de weg en terugliggende, jongere bebouwing van eveneens eenvoudige, lage woonhuizen.

Ten westen van de Molenweg is sprake van een grotere openheid en schaal van bebouwing en beplanting. Behoudens de villa aan de Molenweg en enige panden aan de Poortweg wordt het gebied van de voormalige haven, nog in structuurlijnen en beplanting herkenbaar, gekenmerkt door het afwezig zijn van bebouwing. Het structurele belang van de Molenweg als voormalige dijkracé wordt nog benadrukt door deze eenzijdige bebouwing en de aanwezigheid van bijzondere bebouwings-elementen als kerk, villa en boerderijen. Ook een tweetal kolken markeren het tracé. Rondom de boerderijen en kolken liggen ook de voornaamste beplantingselementen van hoog opgaand geboomte. De zone bestaat voor het overige uit vlakke groengebieden, veelal grasland, begrensd door de Aa, de Schanskerweg en de structuurlijnen van de voormalige buitengracht. Noordoostelijk van de Schanskerweg is deze hoekige lijn nog door boombeplanting geaccentueerd. De beplanting van de weg verzwakt aldaar echter de samenhang met het overige deel van de voormalige schans.

Ter plaatse van de (resterende) Aa vormen de aan weerszijden gelegen lage dijken de herkenbare buitenbegrenzing van de voormalige schans. Een tweetal boerderijcomplexen, waarvan de meest zuidelijke met een bijzondere situering in een bocht van de Aa, liggen aan de buitenzijde van deze structuur. Door hun ligging in directe aansluiting op het zwaar geplante erf van de boerderij benoorden de Aa vormen zij echter zowel structureel als visueel een onderdeel van het dorpsgezicht, en vormen hiermee een eenheid, welke zich als een markant herkenningspunt in het grootschalig herverkavelde open landschap manifesteert.

Begrenzing van het dorpsgezicht

De beschreven kenmerken van de historisch gegroeide ruimtelijke structuur van Oudeschans, het huidige dorpsbeeld en de daarin herkenbare historische ontwikkeling rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet. Tot het aangewezen dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen. Deze samenhangende structuur is opgebouwd uit de voormalige schans met het geheel van getransformeerde vestingwerken, alsmede de daarbij behorende direct aanliggende boerderijcomplexen. De

begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart, nummer O85.

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld of herzien. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Vooruitlopend op de formele aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is door de gemeenteraad van Bellingwedde op 17 november 1983 het bestemmingsplan 'Oudeschans' vastgesteld, gericht op het behoud van de historisch-ruimtelijke karakteristiek van het thans aangewezen dorpsgezicht. Blijkens het advies van de Monumentenraad en het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 26 februari 1985 tot gedeeltelijke goedkeuring, is het beschermingsbelang door middel van het betreffende bestemmingsplan in voldoende mate veiliggesteld, zodat de wettelijk verplichte planherziening achterwege kan blijven.

Geraadpleegde literatuur:

Bellingwolde vroeger en nu. (Uitg. Afd. Bellingwolde van de Groningse Mij. voor Landbouw). Groningen, 1979.

Gottschalk, M.K.E.
Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland. 3 dln. Assen, 1971-1975.

Kooper, J.
Het waterstaatsverleden van de provincie Groningen. Groningen/Batavia, 1939.

Overdiep, G.
De Groninger schansenkrijg. Groningen, 1970.

Siemens, B.W.
Dijkrechten en Zijlvesten. Groningen, 1974.

Smet, L.A.H. de;
Het Dollardgebied; bodemkundige en landbouwkundige onderzoeken in het kader van de bodemkartering. Bennekom/Wageningen, 1965.

Stichting Menno van Coehoorn;
Vesting, vier eeuwen vestingbouw in Nederland. Zutphen, 1985.

Stichting Vesting Oudeschans;
Oudeschans. z.pl, 1983.

Stedebouwkundig Bureau Bügel;
Voorstel te beschermen dorpsgezicht Oudeschans. Groningen, 1975.

Vredenburg-Alink, J.J.
De kaarten van Groningerland. Uithuizen, 1974.

Vrieze, P.L. de.
De restauratie van kerk en pastorie Oudeschans. Groningen, 1976.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stede-
bouwkundig onderzoek:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist.

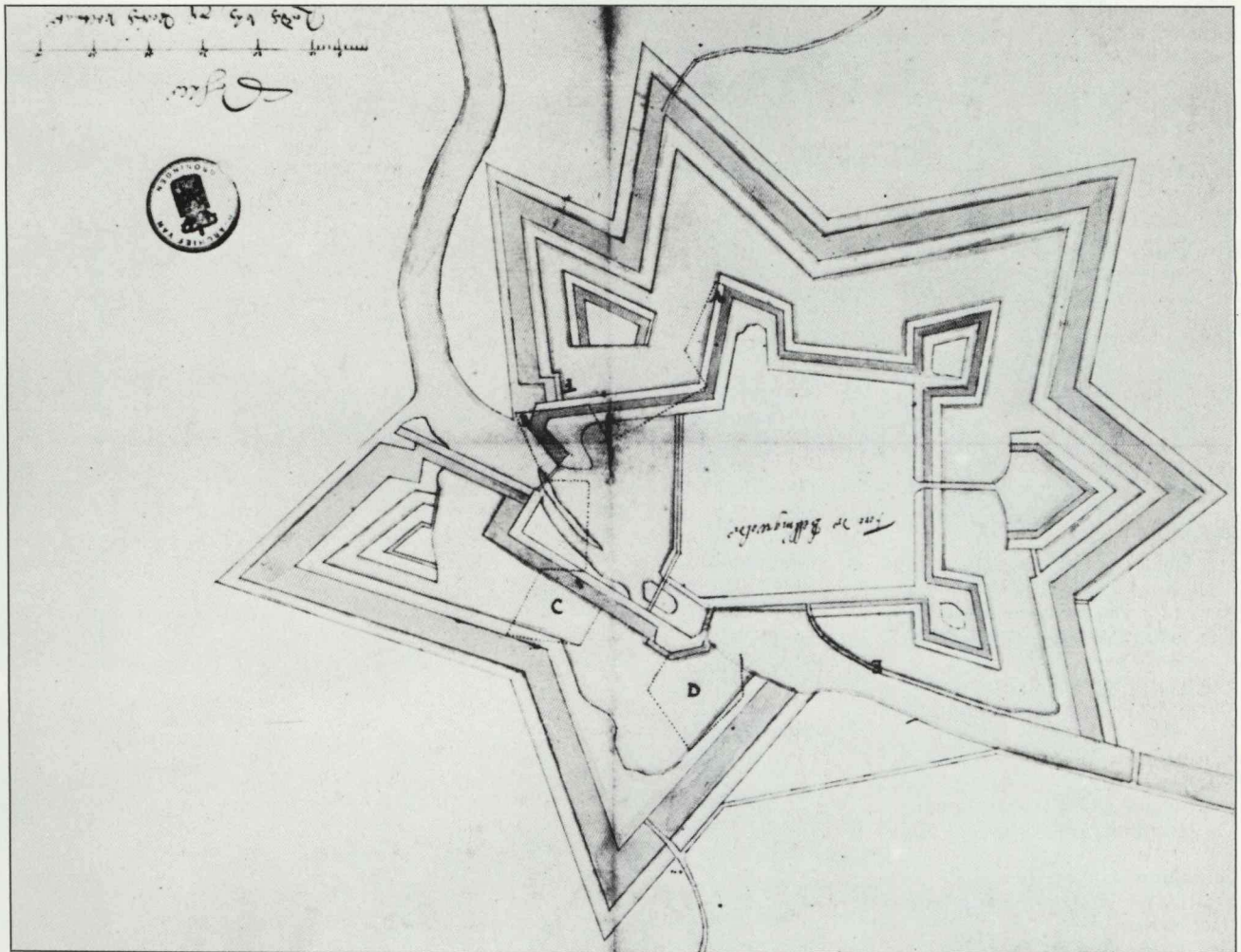
Foto's:
Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn
(afb. 4);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist (afb. 1, 2, 3, 5, 6);
Topografische Dienst, Emmen
(omslag).

Kaart en illustraties in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1459 X.

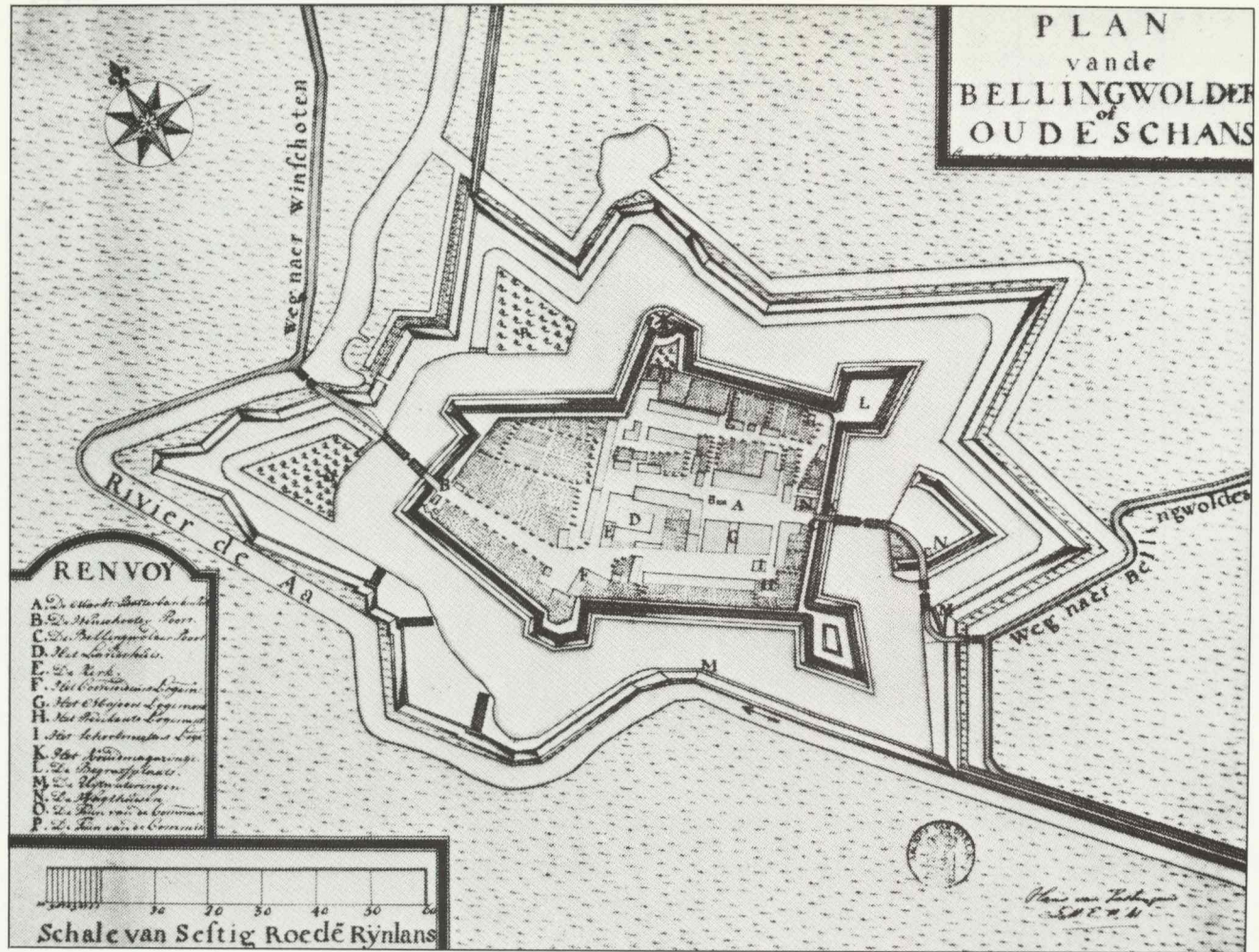
Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Fotobijlage

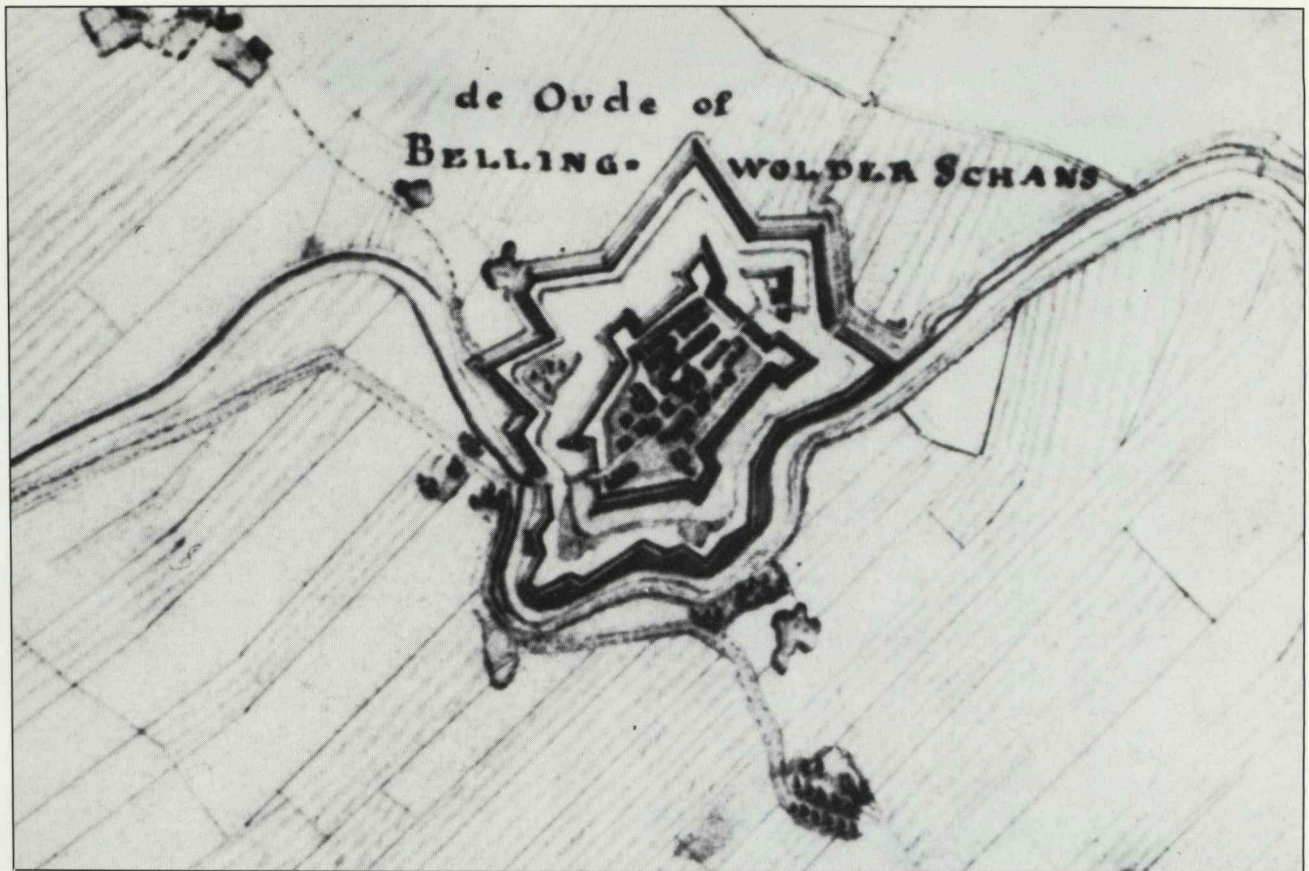

Afb. 1. J. Valkenburg, Fort te Bellingwolde, 1613 (R.A.G. nr. 1210).

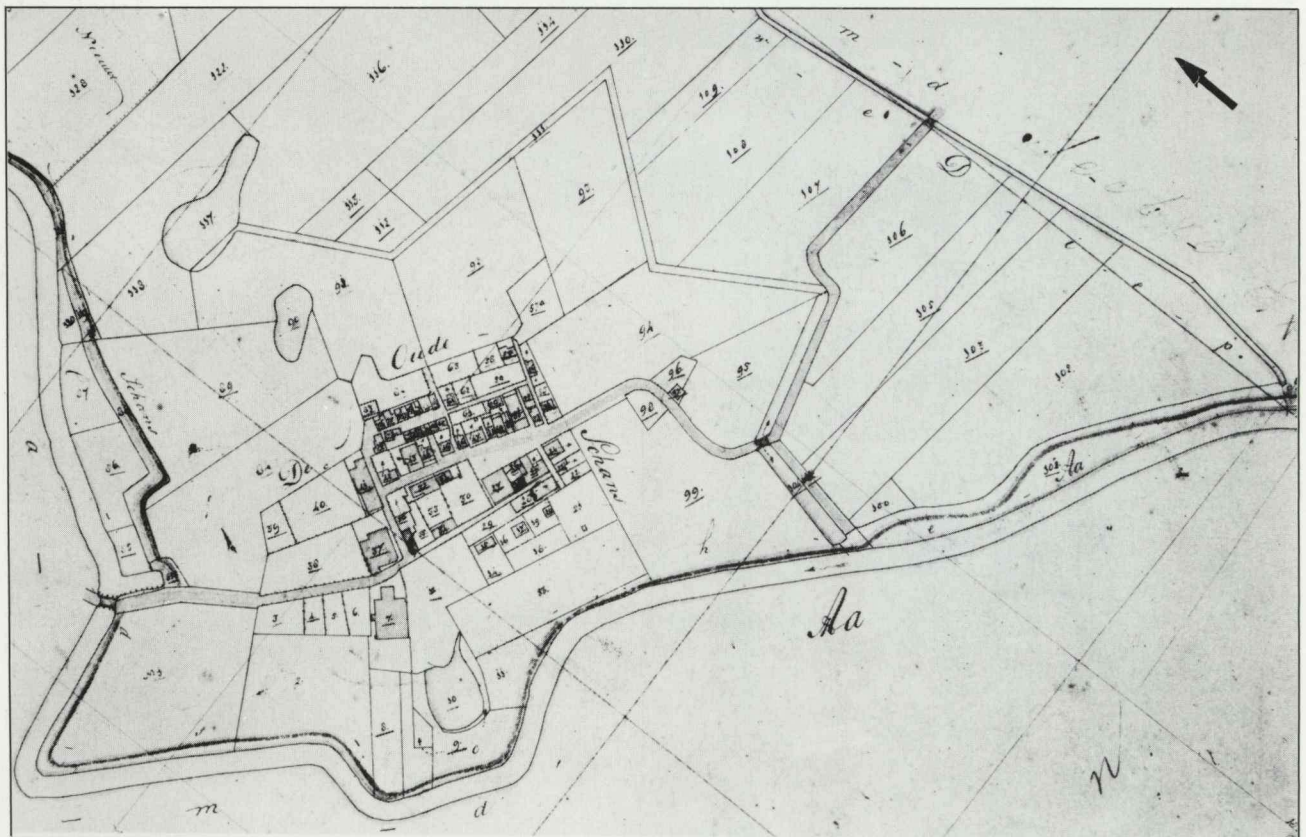
4,110520075009

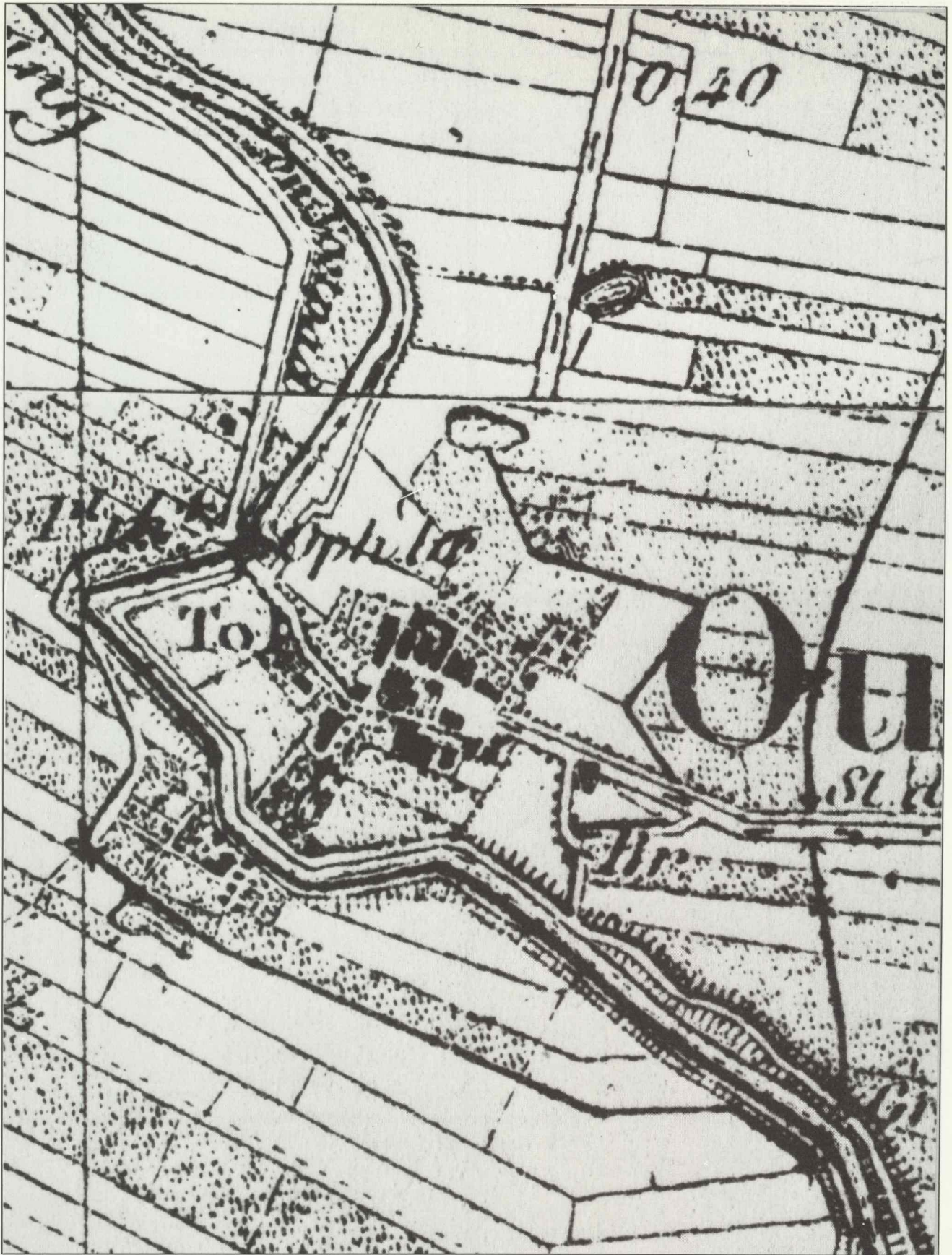
Afb. 2. H. Waslander, Plan van de Bellingwolder of Oudeschans, 1763 (A.R.A. B-32).

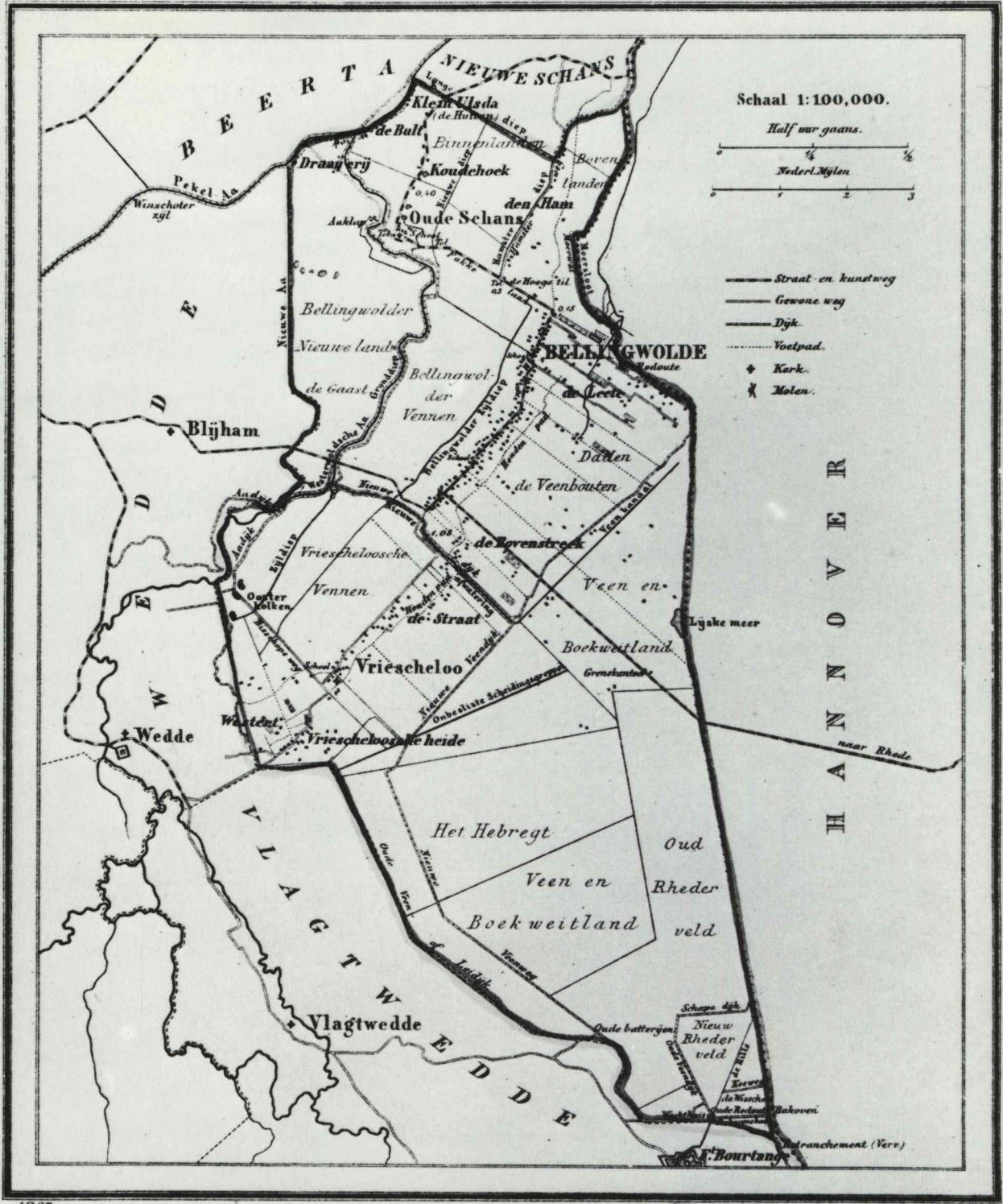
Afb. 3. J.H. Hottinger, Figuratieve Caert van het Frontier van Wedde en Westwoldingerland, 1783, blad 3, fragment.

Afb. 4. Kadastraal Minuutplan gemeente Bellingwolde, ca. 1830, fragment.

Afb. 5. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1853 en 1852), bladen 8 en 13, fragment.

1867.

7073 Bunders, 3325 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Afb. 6. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1866, provincie Groningen, gemeente Bellingwolde.